

Om kildekritik

Kildekritik eller kildeanalyse er den metodiske proces, hvor man vurderer, hvorvidt og hvordan en eller flere kilder kan bruges til at belyse et historiefagligt emne. Der er to overordnede måder, hvorpå kildekritikken bliver væsentlig:

- A. Når man studerer en kilde, har man nogle gange allerede en problemstilling/et spørgsmål, som man ønsker at besvare. I dette tilfælde handler kildekritikken om at vurdere, hvordan kilden kan bruges, og hvilke problemer der kunne være ved at bruge kilden i forbindelse med at besvare problemstillingen.
- B. Har man ikke en problemstilling på forhånd, må man gribe sagen anderledes an: Mens man studerer kilden, må man løbende overveje, hvilke mulige problemstillinger den kunne bruges til at besvare, og hvilke problemstillinger den ikke ville være god til at belyse. De overvejelser, man gør sig her, er også et aspekt af det kildekritiske arbejde. Efterhånden når man frem til, hvilke problemstillinger kilden kan hjælpe med at belyse – dvs. man når til situation A – og kan så gå i gang med at vurdere mere specifikt, hvordan kilden kan hjælpe med at besvare problemstillingen.

Kildekritikken handler derfor *ikke* om blot at kigge med kritiske øjne på en kilde, og så erklære noget om kilden, for eksempel '*dette er en førstehåndsberetning*' eller '*dette er en utroværdig kilde*'. Den slags erklæringer er som regel i sig selv ret uinteressante. Kildekritikken er derimod et redskab til at analysere, hvorvidt og hvordan en kilde kan bruges til at besvare en eller flere problemstillinger. Derudover kan kildekritikken hjælpe med udfolde de væsentlige aspekter af en relevant kilde, så svaret på problemstillingen bliver mere fyldestgørende eller mere præcist. Har man ikke på forhånd nogen problemstilling, så bliver man nødt til overveje, hvilke problemstillinger der kunne belyses ved hjælp af kilden.

Men hvordan forholder man sig så kildeanalytisk til en kilde? Der er en række aspekter, man kunne fokusere på, for eksempel:

1. **Hvem er ophavsperson?** Afsender kan være en eller flere personer, en virksomhed, en organisation, en institution eller noget fjerde.
2. **Hvornår er materialet fra?** Datering, dvs. årstal, eventuelt dato og klokkeslæt.
3. **I hvilken sammenhæng er materialet blevet til?** Hvad er konteksten? Er materialet for eksempel knyttet til en særlig begivenhed, lavet under særlige omstændigheder eller i en særlig livssituation?

Handout – Historielærers øvelsesbog

4. **Hvilken type/genre er materialet?** Kildetyperne kunne for eksempel være en avisartikel, en lovtæst, et brev, en dagbog, en politisk tale, et bestilt maleri eller en statistik.
5. **Hvem er tiltænkt som modtager af materialet?** Kommunikation retter sig altid mod nogen. Ikke-kommunikerende materialer kan dog også være tiltænkt en særlig modtager, for eksempel en balkjole syet til en rig adelskvinde.
6. **Hvad var den oprindelige hensigt med materialet?** Her kan nogle gange skelnes mellem den eksplicite, erklærede hensigt og den implicite, bagvedliggende hensigt.
7. **Materialets repræsentativitet:** Er pointerne, der uddrages fra materialet, repræsentative for noget bredere? Kan man generalisere om fortiden på baggrund af materialet? *Historiefaget er ofte udfordret af, at vi har få kilder til rådighed, og derfor tager historikere sig indimellem den frihed at konkludere noget på baggrund af et smalt materiale.*
8. **Fortrolig eller offentlig?** Var kommunikationen oprindelig fortrolig, altså forbeholdt en begrænset skare, eller var kommunikationen offentlig?
9. **Hvad er indholdet i materialet?** Hvad kommunikeres, og hvordan kommunikeres der? Er der en argumentation, og hvis ja, er der tale om solid argumentation?
10. **Bærer materialet en tydelig tendens?** Er der en særlig holdning, ideologi, vinkling? Tendens kan ofte identificeres som op- og nedprioriteringer, eller tilføjelser og udeladelser.
11. **Materialets troværdighed:**
Kan vi regne med, at materialets udsagn er sandfærdige beretninger om verden? En måde at vurdere troværdighed på er ved at foretage en vidneværdsættelse, dvs. vurdere afsenders evne og vilje til samt mulighed for at tale sandt.
 - i. **Evne til at tale sandt?** Ved afsender noget om det emne, som han/hun kommunikerer om?
 - ii. **Vilje til at tale sandt?** Ønsker afsender at tale sandt, eller kunne der være en interesse i at tale usandt?
 - iii. **Mulighed for at tale sandt?** Kan afsender kommunikere frit, eller er der en form for censur eller anden begrænsning, som påvirker de relevante udsagn i materialet?

En væsentlig pointe at have øje for er, at en tekst næsten aldrig *kun* er utroværdig. Der vil ofte være elementer i teksten, som er aldeles troværdige. Derfor er det en god idé at overveje, *hvad* der er et utroværdigt udsagn, *hvorfor* dette udsagn er utroværdigt, og *hvorvidt* det overhovedet er *relevant*, at udsagnet er utroværdigt?

12. **Reception/modtagelse:** Hvordan har materialets intenderede og øvrige modtagere reageret på materialet? Hvilken effekt har materialet haft på relevante modtagere og i forlængelse heraf på samfundet? *Det kan være vanskeligt at sige noget sikkert herom, og man risikerer derfor at begive sig ud i løse spekulationer og gætværk. Men kvaliteten af disse gæt kan forbedres ved at have øje for eksempelvis:*

- i. *modtagers verdenssyn*
- ii. *modtagers forhold til afsender*
- iii. *den kontekst, som materialet er blevet modtaget i*
- iv. *materialets indhold*
- v. *etc.*

Den helt centrale pointe: Ovenstående er ikke en liste, som man bare mekanisk skal gennemgå fra ende til anden, når man behandler en kilde kildekritisk. Det er heller ikke en udtømmende liste – der kan være andre aspekter, der er relevante at belyse. En hel del af ovenstående aspekter vil ofte være irrelevante i forhold til den givne kilde, og i forhold til hvilken problemstilling vi implicit eller eksplicit søger at besvare.

Eksempel: *Vi har fundet et privat postkort fra 1944, sendt fra Jens, der arbejder i Tjekkoslaviet, til Grethe i Danmark. Jens har i postkortet skrevet, at hans mål er snart at komme hjem og gifte sig med hende. Vi ved fra andre kilder, at han i virkeligheden nogle måneder forinden havde giftet sig med en lokal kvinde i Tjekkoslaviet.*

På baggrund af dette postkort slutter vi, at der foregik posttransport i de tyskbesatte områder af Europa selv på dette tidspunkt i Anden Verdenskrig. Men hvilke kildekritiske overvejelser har vi gjort os for at nå frem til denne konklusion?

Datering, kildetype, sted for afsendelse og sted for modtagelse er alle helt centrale aspekter i lyset af, at vores slutning handler om postvæsenets omfang i Europa under Anden Verdenskrig. Derudover kunne det måske være relevant at overveje, om samme vilkår gjorde sig gældende overalt i de tyskbesatte områder, dvs. overveje kildens repræsentativitet.

Handout – Historielærers øvelsesbog

Det viser sig i denne forbindelse til gengæld helt irrelevant at vurdere troværdigheden af det, der faktisk står i postkortet. Hvorfor det? Jo, fordi vores slutning – altså vores erkendelse om fortiden på baggrund af kilden – ikke handler om, hvorvidt Jens virkelig vil giftes med Grethe, eller om han elsker hende eller ej.

Men hov, vi havde jo ikke formuleret nogen problemstilling – hvordan kan vi da være kildeanalytiske? Her viser det sig, at vi faktisk allerede har en problemstilling, men den er bare ikke blevet formuleret endnu. Vi konkluderede lige noget om postvæsenet i 1944, og dermed har vi faktisk også besluttet os for, hvad det var for et spørgsmål, vi hermed søgte at besvare, nemlig en implicit problemstilling a la: 'Var der et fungerende postvæsen i de tyskbesatte dele af Europa i 1944?'

Det funktionelle kildebegreb: Ovenstående eksempel viste, at kildens værdi/nytte afhænger af, hvilke spørgsmål vi stiller til den, altså hvilke problemstillinger vi ønsker at belyse. En kilde kan således ikke i sig selv siges at være god eller dårlig – heller ikke selv om indholdet er løgnagtigt. Somme tider er det netop det, at kilden er løgnagtig, der gør den interessant! Om kilden er brugbar, afhænger derfor altid af problemstillingen. Og hvilke kildeanalytiske overvejelser der er centrale, afhænger derfor også af problemstillingen. Denne måde at forstå kildearbejdet på kaldes *det funktionelle kildebegreb*.